

Mate Eichenseher: „Die elenden Tagelöhner der Unterwelt”. Die kulturelle Herstellung sozialer Ordnungen in historischen Presseerzeugnissen. [„Az alvilág nyomorúságos napszámói”. A társadalmi rend kulturális kialakítása történeti sajtótermékekben.]

De Gruyter Oldenbourg, München, 2023. 383 oldal.

A 19. század végén és a 20. század elején néhány éves különbséggel több hullámban robbantak ki Pécsen és környékén bányászsztrájkok, amelyek a város történetében ugyan már nem számítanak fehér foltnak, de Mate Eichenseher Németországban kiadott monográfiája megközelítésében, módszertanában és forrásbázisában is új-szerű eredményeket hoz.

A 2023-ban megjelent kötet a szerző azonos témájú doktori értekezésének monográfiává formált kiadványa, amelyet a tübingeni egyetem Ludwig-Uhland Empirikus Kultúratudományi Intézetében 2021-ben írt és védett meg. Eddigi tudományos pályája során hosszabb időt töltött kutatással Magyarországon, ami jól látható a kötet forrásbázisán, vagy akár az olyan kissé szokatlan megoldásokon, mint a bányászsztrájkok helyszíneinek kerékpáros bejárásáról készített térkép. A szerző korábban több tanulmányt jegyzett kultúratudományi területen, amelyek fókuszában jellemzően a 19. századi bécsi, budapesti és prágai sajtótermékek tematikus vizsgálata állt. Jelenleg a stuttgarti Haus der Heimat helyettes vezetője, amely intézmény a német társadalom felé közvetíti kortárs módszerekkel (kiállítások, publikációk, koncertek, tanulmányutak stb.) a kelet-európai német kisebbségek történelmét és kultúráját.

A kötet fő célja a pécsi bányászsztrájkok eseményeinek a helyi német és magyar nyelvű sajtótermékek tükrében való bemutatása. A pécsi bányamunkások 1882–1908 között öt alkalommal is munkabeszüntetéssel kívánták elérni élet- és munkakörülményeik javítását. Követeléseik arra irányultak, hogy a tulajdonos Duna-gőzhajózási Társaság hajtson végre bér-emelést, vezesse be a nyolcórás munkanapot vagy éppen engedélyezze a május elsejei ünnepnap megtartását. Ahogy a sztrájkok ismétlődése sejtetni engedi, a megmozdulások olyan kölcsönös engedményekkel zárultak, amelyek hosszabb távon nem elégitették ki a bányászok elvárásait. A szerző munkájában a fókusz a leghosszabb, mintegy három hétig tartó 1893-as felkelésre helyezte, mivel ez váltotta ki a legnagyobb kül- és belföldi érdeklődést, ezáltal a sajtóban való reprezentációja is kiemelkedő volt.

Eichenseher ebben az elemzésben az újságcikkekre nem úgy tekint, mint amelyek objektív tényközléssel informálják az olvasóikat, hanem olyan aktorokra, amelyek ábrázolási módjai közvéleményformáló erővel bírnak, sőt akár a helyi hatóságoknak, karhatalomnak is sugallanak cselekvési mintákat. A sztrájkok egyes szereplőinek megjelenítése a cikkekben pedig döntően alakította, hogy a helyi társadalom egyes rétegei a sztrájkolókkal,

a városvezetéssel, a munkaadókkal vagy épp a karhatalommal szimpatizálóknak. A cikkek nézőpontja és a közvélemény ugyanakkor kölcsönhatásban is állt egymással, hiszen a lapok egy-egy társadalmi réteg igényeit szolgálták ki; amennyiben ennek nem sikerült megfelelni, az olvasók könnyen válhattak egy másik helyi kiadványra. Így a cikkekben tükröződnek az egyes pécsi társadalmi rétegek preferenciái, előítéletei, a helyi politikai és gazdasági hatalomhoz való viszonyuk, vagy éppen nemzetiségi sztereotípiái (mivel a bányászok javarészt német ajkú „idegenek” közül kerültek ki). A megjelent cikkek pedig a sztrájkok és az azok felszámolásában résztvevők számára is cselekedési mintákat adhattak, mivel feltételezhető, hogy a bánya- és városvezetés is a lapok olvasói közé tartozott és a tudósítások ismeretében hozott döntéseket, ellentétben a sztrájkolókkal, akik Eichenseher számításai szerint aligha engedhették meg maguknak a korszakban bármely lap előfizetését.

Az elemzéséhez a szerző az ún. *grounded theoryt* használja, azaz az összegyűjtött adatok alapján állította fel munkája elméleti kereteit és nem fordítva. A módszertant részletesen és közérthetően bemutató fejezetben utal is rá, hogy a rendkívül nagy történeti forrásmennyiség feldolgozásához ez tűnt kézenfekvőnek és alkalmasnak, nem pedig a nyugat-európai történetírásban egyre elterjedtebb, elméleti modellre felépített kutatás.

A monográfia nyilvánvalóan a német olvasóközönségnek készült, így a szerző rendkívül alaposan leírja a földrajzi, társadalom- és sajtótörténeti kontextust olvasói számára

– a pécsi sajtótermékek, illetve a szerkesztőségek harminc oldalas bemutatása azonban a hazai kutatás számára is szolgálhat számos újdonsággal. Eichenseher nemcsak a német- és magyar nyelvű lapok történetét mutatja be részletesen, de azt is alaposan tárgyalja, kik voltak a jellemző előfizetők és olvasók, mikor és mely személyek dolgoztak a szerkesztőségekben vagy éppen hol voltak azok a városon belül. Utóbbi a téma szempontjából azért is releváns, mert kiderülhet belőle, hogy a cikkek írói a város keleti peremterületein található bányavidékeket a sztrájkok idején gyakran fel sem keresték, hanem másodkézből származó információk, esetleg előítéletek alapján írtak az olvasóközösségük véleményét nagyban meghatározó cikkeket.

A kötet jól követhető, olvasmányos stílusban íródott, az olvasó számára legfeljebb az lehet zavaró, hogy a kiadás során nem került nagyobb hangsúly a disszertációból valódi könyvvé formálásra. Ez látszik a bevezetőben a kötet tartalmának fejezetenkénti összefoglalásából, ami miatt a későbbiekben számos információ megismétlődik és didaktikus benyomást kelt, vagy akár a könyvzáró plágiumnyilatkozatból, amelyre a monográfia publikálása-kor már aligha volt szükség.

A kötet témáját tíz fő fejezetben és egy konklúzióban fejt ki közel 300 oldalon, ezt követi a melléklet az események kronológiájának vázlatával, térképekkel a vizsgált régióról és rendkívül látványos táblázatokkal a felhasznált újságcikkekkel. A tizenhat oldalas irodalomjegyzék meggyőző képet ad a szerző tájékozottságáról mind a módszertan, mind a történeti irodalom

területén; a jegyzékben a legaktuálisabb nemzetközi kiadványok mellett számos helytörténeti munka és magyar nyelvű tanulmány is szerepel. A német nyelvű kiadványban a forráshasználatból adódóan számos magyar nyelvű kifejezés, idézet és cím is szerepel, mindenhol precíz nyelvhasználattal – az egyetlen kivételt a sorvégi elválasztások képezik, ahol több hiba is becsúszott, ezek azonban nem rontanak az olvasói élményen.

A szerző záró megállapításával egyetérthetünk, miszerint a korabeli sajtóforrások elemzése alkalmasnak bizonyult arra, hogy bemutassa a kortársak körében elterjedt elképzeléseket az ideális társadalmi rendről, különösen a bányászok helyéről és szerepéről ebben a rendszerben. A róluk szóló cikkek elemzése azért is ideális választás, mivel a nagyrészt külföldről bevándorolt bányamunkások nyelvileg és földrajzilag is szeparált közösséget alkottak a város peremén, a pécsi lakosság szinte kizárólag a sajtón keresztül informálódhatott róluk, azaz a lapok aktívan alakították a róluk kialakult képet és a velük kapcsolatos intézkedésekre vonatkozó elképzeléseket a helyi lakosság körében.

Az olvasónak – különösen a pécsi helytörténetben aligha jártas külföldi olvasónak – ugyanakkor kisebb hiányérzete maradhat a kötet befejezésekor. Eichenseher ugyan nem a sztrájkok eseménytörténetének a bemutatását tűzte ki céljául, azonban ezek lefolyásának,

hatásának részletesebb bemutatása további primer források beemelésével vagy a rendelkezésre álló szakirodalom alapján fontos lett volna a kontextus megértéséhez akár már a kötet elején, külön fejezetben. A szerző a mellékletben található kronológiában ugyan röviden rekonstruálja a főbb eseményeket, de ezek itt is keverednek a vizsgált sajtótermékek történetével, így gyakorlatilag a főszövegben olvasottak ismétlődnek csak meg újra.

A fenti kritikus megállapítások ellenére is kijelenthető, hogy Mate Eichenseher monográfiája a hazai történeti tudásunkat nagy mértékben gazdagító tudományos munka, noha szerzője alapvetően egy más tudománytörténet képviselőjeként írta, német közönségnek. A rendkívüli módszertani alaposság, a feltárt és feldolgozott források mennyisége, a helyi viszonyokban való jártassága példa lehet arra, hogyan lehet egy mikro-történeti kutatásból olyan munkát készíteni, amely a konkrét témájától függetlenül érdekes olvasmány lehet bárkinek, aki hely-, város-, sajtótörténettel és/vagy sajtón alapuló történeti kutatással kíván foglalkozni, mivel a kötetben felépített módszer modell lehet bármely más téma hasonló feldolgozásához. Magyarországi olvasóként és recenzensként az egyetlen megfogalmazható hiányérzet, hogy erre a kiadványra szükség lenne magyar fordításban is.

Márkus Beáta